

Людмила ЯРОВЕНКО,

orcid.org/0000-0001-6199-0974

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та практики перекладу
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
(Одеса, Україна) *yarovenkoludmila@ukr.net*

Анжела БОЛДИРЕВА,

orcid.org/0000-0003-4327-3773

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та практики перекладу
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
(Одеса, Україна) *annelina2207@gmail.com*

ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ

Стаття присвячена проблематиці відтворення в перекладі граматичних одиниць оригіналу крізь призму граматичних трансформацій. Ретельний аналіз фактичного матеріалу показує значно більшу частотність саме граматичних трансформацій порівняно з використанням паралельних (еквівалентних) граматичних форм та конструкцій. Співвідношення цих двох способів передачі граматичного складу вихідної мови (ВМ) у мові перекладу (МП) можна пояснити значними розбіжностями в будові та типах двох мов. Усе це викликає необхідність застосування граматичних трансформацій у процесі перекладу. Аналіз трансформацій, які були використані в українському перекладі англомовного художнього тексту, було здійснено на основі класифікації В.В. Алімова. Вона включає такі перетворення, як перестановки, заміни, додавання та вилучення. Предметом цього дослідження були заміни та перестановки. Кількісний аналіз продемонстрував найбільшу частотність використання заміни. Другим типом трансформацій за їх частотністю були перестановки. Серед заміни перекладач частіше за все вдався до заміни типів речень та частин мови. Заміна типів речення була зумовлена синтаксичними відмінностями двох мов. У процесі перетворення простого речення ВМ у складне у МП відбувалася декомпресія, а в процесі трансформації складного речення ВМ у просте у МП, навпаки, спостерігалась компресія. Також були зареєстровані чисельні заміни підрядності сурядністю і навпаки. Крім того, мали місце заміни типів синтаксичних зв'язків (сполучникового типу зв'язку в оригіналі безсполучниковим у перекладі). У незначній кількості спостерігались випадки членування речень та їх об'єднання в процесі перекладу. Заміни словоформ включають заміни числа іменника та часу і стану дієслова. Заміни словоформ, а саме стану дієслова, як правило, супроводжувались заміною членів речення. Заміни словоформ та членів речення були практично однаковими за частотністю, а їх використання значною мірою залежало від контекстуального наповнення речення. Перестановка (пермутація) була зумовлена різницею в синтаксичній та семантичній структурах речення у двох мовах. Усі типи трансформацій, як показав аналіз, мали комплексний характер (відбувалася комбінаторика кількох типів) і в основному були спричинені системними (об'єктивними) чинниками. Значну роль також відігравали суб'єктивні чинники, до яких можна зарахувати досвід перекладача, його білінгвальну компетентність, навички коректного декодування та перекодування тексту, креативність та перекладацьку інтуїцію.

Ключові слова: граматичні трансформації, заміни, перестановка, адекватний переклад.

Liudmyla YAROVENKO,

orcid.org/0000-0001-6199-0974

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Theory and Practice of Translation Department
Odesa I. I. Mechnikov National University
(Odesa, Ukraine) *yarovenkoludmila@ukr.net*

Anzhela BOLDYREVA,

orcid.org/0000-0003-4327-3773

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Theory and Practice of Translation Department
Odesa I. I. Mechnikov National University
(Odesa, Ukraine) *annelina2207@gmail.com*

GRAMMATICAL TRANSFORMATIONS IN TRANSLATION

The paper outlines the problems of reproducing grammatical units of the original in translation through the prism of grammatical transformations. Careful analysis of the actual material shows much higher frequency of grammatical transformations in comparison with the use of parallel (equivalent) grammatical forms and constructions. The relationship between these two ways of transmitting grammar contents of the source language (SL) in the target language (TL) can be explained by significant divergences in the structure and types of the two languages. All this necessitates the use of grammatical transformations. The analysis of the transformations employed in the Ukrainian translation of the English literary text was carried out on the basis of V. Alimov's classification. It includes permutations, substitutions, additions and omissions. Replacements and permutations were the subject of the study. Quantitative analysis showed the highest frequency of substitutions, the second most frequent were permutations. Among the substitutions, the translator most often resorted to the substitutions of sentence types and parts of speech. The replacement of sentence types was predetermined by syntactic differences between the two languages. A SL simple sentence undergoes decompression when transformed into a TL complex one, and, on the contrary, a SL complex sentence compresses being transformed into a TL simple one. Numerous substitutions of subordination by coordination, and vice versa, were also registered. Besides, substitutions of types of syntactic relations (replacement of syndetic connection in the original by asyndetic in translation) occurred, as well. Sentence fragmentation and sentence joining were observed in small quantities in translation. Substitutions of word forms include substitutions of the number of the noun and also tense and voice forms of the verb. Replacements of word forms, namely the voice of the verb, were basically accompanied by the replacement of sentence members. Substitutions of word forms and sentence members were almost identical in frequency and their use largely depended on the contextual content of the sentence. Permutation was caused by the difference in syntactic and semantic structures of the sentence in the two languages. All types of transformations, as the analysis showed, were complex (combination of several types was observed) and were mainly caused by systemic (objective) factors. A significant role was also played by subjective factors, which include the translator's experience, his bilingual competence, skills of correct decoding and re-encoding of the text, creativity and translation intuition.

Key words: grammatical transformations, substitutions, permutation, faithful translation.

Постановка проблеми. Основне завдання професійного перекладача – досягнення адекватності перекладу в процесі відтворення оригіналу. Граматичні трансформації є одними зі стержневих способів передачі граматичних одиниць вихідної мови, і будь-яке дослідження граматичних трансформацій деталізує механізм їх використання. На наш погляд, безумовний теоретичний та практичний інтерес викликають такі аспекти застосування граматичних трансформацій, як комбінаторика та взаємозалежність різних типів трансформацій, доцільність їх використання в конкретній предметній ситуації і кореляція лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників і

Аналіз досліджень. Проблематиці застосування перекладацьких, а саме граматичних, трансформацій присвячено багато праць вітчизняних та закордонних дослідників. Існує різноманіття класифікацій та підходів у трактуванні цього складного та багатоаспектного лінгвістичного явища, яке вивчається на матеріалі текстів різних функціональних стилів та жанрів. Незважаючи на це, є загальна риса, яка домінує у всіх дослідженнях, – граматичні трансформації розглядаються як перебудова синтаксичної структури речення оригіналу в перекладі із збереженням семантичної інформації. Крім того, перекладений текст має відповідати нормам цільової мови. Так, Л. С. Бархударов користується терміном «перекладацькі трансформації» і до їх складу зараховує перестановки, заміни, додавання та опущення

(Бархударов, 1975). Такої ж думки дотримуються І. С. Олексієва (Алексеева, 2004); В. В. Алімов (Алимов, 2004), Ю. В. Півуєва, О. В. Двойніна (Пиввуєва, Двойнина, 2004), але вони зараховують їх до граматичних трансформацій. А. Д. Швейцер пропонує таку класифікацію граматичних трансформацій: об'єднання речень, членування речень, додавання граматичних одиниць та опущення граматичних елементів (Швейцер, 1988). Я. І. Рецкер поділяє усі різновиди граматичних трансформацій на п'ять категорій: заміна порядку слів, заміна структури речення (повна і часткова), заміна частин мови і членів речення, додавання слів та опущення слів (Рецкер, 1974). М. Д. Гутнер не відокремлює граматичні трансформації і називає зміну порядку слів, заміну частин мови і членів речення, додавання слів, опущення слів та антонімічний переклад лексико-граматичними трансформаціями, які включено у трансформаційний переклад (Гутнер, 1982). Т. Р. Левицька і А. М. Фітерман до граматичних трансформацій зараховують перестановки, опущення і додавання, перебудови і заміни речень (Левицкая, Фитерман, 1973). В. Н. Комісаров виділяє такі граматичні трансформації: дослівний переклад (або синтаксичне уподібнення), граматичні заміни (заміни членів речення, форм слова, частин мови) і розчленування пропозиції (Комісаров, 1990). Український перекладознавець В. І. Карабан розрізняє п'ять основних видів граматичних трансформацій: перmutація (перестановка), субституція (заміна),

додавання, вилучення та комплексна трансформація (Карабан, 2004). Р. Д. Мін'яр-Белоручев до граматичних трансформацій зараховує пасивізацію, заміну частин мови і членів речення, об'єднання речень або їх членування (Мін'яр-Белоручев, 1996). Як бачимо, є різні точки зору стосовно перекладацьких трансформацій та їх класифікацій, що свідчить про їхню надзвичайно складну природу і актуальність їх подальшого теоретичного вивчення та практичного аналізу.

Мета статті – встановлення закономірностей і особливостей застосування граматичних трансформацій у процесі перекладу художнього тексту.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, кожне слово в тексті використовується у специфічній граматичній формі, і усі слова у реченнях розміщені у відповідному синтаксичному порядку. Граматичні форми та структури, однак, не тільки забезпечують коректне розташування слів у текстах, вони також передають інформацію, яка є частиною тотального змісту. Вони розкривають семантичні зв'язки між словами та реченнями в тексті і висвітлюють яку-небудь частину змісту, яка має особливу значущість для комунікації.

Хоча більшість інформації в тексті оригіналу передають лексичні одиниці, перекладач також має брати до уваги семантичну роль граматичних форм і структур. Для передачі змісту оригіналу і досягнення еквівалентності в процесі перекладу професійний перекладач має дві базові опції: знаходження граматичних та лексичних аналогів одиницям вихідної мови або використання перекладацьких трансформацій. У зв'язку з тим, що немає постійних граматичних еквівалентів і не має абсолютної ідентичності в значенні і використанні паралельних форм у ВМ і МП, він вдається до перекладацьких трансформацій.

Відмінності в будові української і англійської мов часто призводять до зміни структури оригінального речення. У процесі перекладу речення потрібно мати на увазі, що ми маємо справу з двома мовами різного виду: аналітичною (англійською) і синтетичною (українською). Проблема полягає в тому, що здебільшого мова оригіналу та мова перекладу виявляються значно різними за внутрішньою структурою. Відмінності в будові двох мов незмінно призводять до граматичних трансформацій. Ці розбіжності бувають повними або частковими. Повна розбіжність спостерігається в тих випадках, коли в українській мові відсутня граматична форма, яка є в англійській. Це стосується передачі безеквівалентних граматичних категорій: артикль, герундій та комплекси з неособовими формами дієслова. Слід також віді-

лити випадки часткового збігу, коли певна граматична категорія існує в обох мовах, але не збігається у всіх формах та функціонуванні. Вона може бути ширшою, ніж її граматичний еквівалент. Так, інфінітив та дієприкметник, які мають граматичні еквіваленти в мові перекладу, в англійській мові більш репрезентативні як у формальному, так і функціональному планах.

Незалежно від вибраного варіанту передачі граматичного змісту оригіналу, основне завдання, яке стоїть перед перекладачем, – досягнення перекладацької еквівалентності.

На думку Л. С. Бархударова, «досягнення перекладацької еквівалентності (адекватності перекладу), всупереч розбіжностям у формально-семантичних системах двох мов, вимагає від перекладача, перш за все, уміння проводити чисельні і якісно різноманітні міжмовні перетворення – так звані перекладацькі трансформації – з метою, щоб текст перекладу з максимально можливою повнотою передавав всю інформацію, яка існує в початковому тексті, із суворим дотриманням норм мови перекладу» (Бархударов, 1975: 190).

Предметом цього дослідження є саме граматичні трансформації, як один із найчастотніших видів перекладацьких трансформацій, аналіз яких було здійснено на матеріалі українського перекладу роману Стівена Кінга «Безсоння» в процесі зіставлення його з оригіналом. Було проаналізовано 370 речень оригіналу та їх відповідностей у мові перекладу.

Існують різні дефініції граматичних трансформацій:

Так, Я. І. Рецкер вважає: «Граматичні трансформації полягають у перетворенні структури речення у процесі перекладу відповідно до норм ПЯ» (Рецкер, 1974: 80).

Ю. В. Піввуєва, Є. В. Двойніна дають таке формулювання граматичним трансформаціям: «Граматичні трансформації – перебудова формальної структури висловлювання відповідно до норм мови перекладу при незмінному наборі сем» (Піввуєва, Двойніна, 2004: 53).

Згідно з В. Н. Комісаровим, граматичні трансформації є способом перекладу, при якому граматична одиниця оригіналу перетворюється на одиницю мови перекладу з іншим граматичним значенням (Комісаров, 1990: 54).

А. Д. Швейцер визначає граматичні трансформації як такі, за яких перетворюється формальна структура висловлювання і залишається незмінним набор сем (Швейцер, 1988: 118).

Як ми бачимо, у всіх цих дефініціях граматичних трансформацій є одна спільна риса, а саме:

граматична трансформація – це перетворення граматичної будови речення оригіналу зі збереженням його семантичного наповнення. Трансформація речення вихідної мови при перекладі має здійснюватися в суворій відповідності до норм цільової мови.

Грамматичні трансформації відбуваються внаслідок значних відмінностей між двома мовами. Так, В. В. Алімов вважає, що широке використання граматичних трансформацій пов'язано з тим, що російське речення не збігається з англійським за своєю структурою: воно має інший порядок слів, інший порядок розташування речень – головного, підрядного і вставного. Частини мови, якими виражено члени речення, можуть передаватися іншими частинами мови в перекладі. Також англійській мові притаманна стислість вираження за рахунок низки структур та форм, які відсутні в російській мові. Під час їх перекладу необхідно вводити додаткові слова і навіть речення, що веде до зміни структури речення в цільовій мові (Алімов, 2004: 89). Усі ці граматичні аспекти стосуються і української мови, в якій мають місце ті самі граматичні трансформації.

Як правило, граматичні трансформації відбуваються під впливом системних відмінностей двох мов. Можна виділити такі чинники, які викликають необхідність їх використання:

- відсутність відповідної граматичної одиниці в мові перекладу;
- розбіжності у формах і функціях аналогічних граматичних одиниць у ВМ і МП;
- розбіжності семантичних структур лексичних одиниць у ВМ і МП.

Я. І. Рецкер пропонує більш репрезентативну класифікацію цих чинників:

- синтаксична функція речення;
- його лексичне наповнення;
- його смислова структура;
- контекст (оточення) речення;
- його експресивно-стилістична функція (Рецкер, 1974: 80).

Як ми бачимо, серед чинників, які впливають на перекладацьке рішення стосовно використання граматичних трансформацій, важливу роль відіграє лексичний зміст оригіналу поряд із граматичними чинниками. Як вважає В. І. Карабан, «...в кожній мові граматичне явище тісно пов'язане з лексичним, і спосіб передачі в перекладі граматичних форм і конструкцій нерідко залежить від їх лексичного наповнення. Одне і те саме граматичне явище залежно від конкретного лексичного вираження може перекладатися різними способами» (Карабан, 2004:15). Такий самий погляд має Р. Белл,

який говорить про взаємозалежність лексичного та граматичного аспектів в перекладі і необхідність проводити перетворення заради передачі лексичного та граматичного змісту оригіналу: «Навіть якщо лексичні еквіваленти будуть знайдені, вони здебільшого не будуть повними, і виникне необхідність в суттєвих синтаксичних перетвореннях» (Bell, 1997: 147).

Взаємозалежність цих двох складових частин наповнення речення (лексичної та граматичної) має бути обов'язково врахована під час перекладу з ВМ на МП.

У процесі використання граматичних трансформацій основною задачею професійного перекладача є досягнення адекватності при перекладі.

В. І. Карабан стверджує: «Обов'язковою умовою адекватного перекладу є вміння правильно аналізувати граматичну будову іншомовних речень, правильно визначити граматичні труднощі перекладу й конструювати речення у перекладі відповідно до норм мови і жанру перекладу» (Карабан, 2004: 16).

Усі граматичні труднощі перекладу В. І. Карабан поділяє на такі групи:

- труднощі, зумовлені розбіжностями в будові мов, у наборі їхніх граматичних категорій, форм та конструкцій;
- труднощі, пов'язані з різним обсягом змісту подібних у двох мовах форм і конструкцій;
- труднощі, спричинені наявністю граматичних явищ у мові тексту оригіналу, що мають відмінні від відповідних граматичних явищ мови перекладу функціональні характеристики;
- труднощі, пов'язані з граматичними явищами, що мають різні частотні характеристики та викликані розбіжностями в мовностилістичних нормах текстів мовами оригіналу й перекладу (Карабан, 2004: 16–17).

У процесі декодування тексту оригіналу та його перекодування в текст перекладу перекладач має враховувати усі ці труднощі заради прийняття коректного перекладацького рішення. Перекладач може скористатися граматичним еквівалентом, або додатися до граматичної трансформації. Треба зазначити, що в деяких нечисленних випадках, як показав порівняльний аналіз синтаксичних структур оригіналу та перекладу художнього тексту, перекладач не вважає за потрібне вдаватися до будь-яких перекладацьких трансформацій і повністю зберігає синтаксичну структуру речення вихідної мови при перекладі. Абсолютна відповідність оригіналу і перекладу може мати місце, в основному, при передачі простих непоширених речень, коли можна простежити еквівалентність

їх граматичних і лексичних одиниць, коли контекст речення дає змогу перекладачеві скористатися паралельними формами. Отже, збіг всіх рівнів – рідкий результат прояву принципу «повної словникової еквівалентності в перекладі, коли кожному слову в реченні оригіналу знаходиться повністю еквівалентний відповідник у перекладі, і тим самим досягається максимальна синтаксична еквівалентність» (Бархударов, 1975: 70).

У таких перекладах збережено паралелізм синтаксичної будови щодо оригіналу.

Прикладів із максимальною синтаксичною еквівалентністю в досліджуваному матеріалі було тільки 38, і деякі з них наведено нижче:

That came later (Stephen King, 2008: 37).

Це сталося пізніше (Кінг Стівен, 2008: 34).

The Lincoln pulled away and Lois started up her walk (S. King, 2008: 475).

Лінкольн від'їхав, і Луїза пішла до будинку (Кінг Стівен, 2008: 425).

Як бачимо, в цих перекладах збережено синтаксичну структуру оригіналу, але семантика речень у вихідній та цільовій мовах має незначні відмінності.

Були також випадки перекладу простих речень, коли перекладач не використовував паралельну структуру, яку можна було використати, а здійснював переклад на рівні граматичної трансформації, виходячи із свого сприйняття предметної ситуації:

Davenport pointed to the poster and shook his head (S. King, 2008: 54).

Дейвенпорт, тицьнувши пальцем на плакат, похитав головою (Кінг Стівен, 2008: 49).

Варіант перекладу, який пропонує перекладач, є коректним та кореспондує нормам МП, але демонструє змогу перекладача вибирати різні опції перекладацьких рішень, що може бути підтвердженням впливу саме суб'єктивних чинників на процес перекладу.

Як показав аналіз текстового матеріалу, здебільшого перекладач додається до граматичних трансформацій заради адекватної передачі тексту вихідної мови. У нашому дослідженні, згідно з класифікацією В. В. Алімова, яка включає перестановку, заміни, додавання і вилучення, були проаналізовані найбільш частотні типи граматичних трансформацій, а саме перестановка (пермутація) та заміни. Додавання та вилучення не були предметом вивчення в цій статті.

Перестановка – це зміна розташування мовних одиниць у тексті перекладу порівняно з текстом оригіналу. Високу частотність цього прийому (302 випадки) можна пояснити, у першу

чергу, розбіжностями в типі двох мов – аналітичної та синтетичної. Англійська мова, якій притаманний фіксований порядок слів, лімітує не тільки слідування головних членів речення, а також і другорядних – обставин часу і місця та додатків. В англійському реченні порядок слідування його членів зумовлений правилами синтаксису. Слова в англійському реченні не мають «синтаксичної свободи». В українській мові порядок слів нефіксований. Він зумовлений не синтаксичною функцією слів, як в англійській мові, а правилами комунікативного членування речення. Рема, яка є смисловим центром повідомлення і має найбільшу комунікативну значущість, в українському реченні дуже часто представлена підметом, який стоїть наприкінці речення. На зміну порядку слів у перекладі на українську мову впливають не тільки розбіжності в тема-рематичних відносинах у двох мовах, а також інші чинники, до яких можна зарахувати різні типи замін (морфологічні та синтаксичні). Як правило, пермутація супроводжується одним або кількома типами замін, що свідчить про комплексний характер трансформацій. Не останню роль також відіграє лексичне наповнення речення і необхідність відповідності стилістичним нормам мови перекладу. Перестановки мають такі різновиди: зміна порядку слів і словосполучень у структурі речення; зміна порядку слідування частин складного речення, а також зміни в послідовності окремих речень.

Lui Chasse was sitting on that bench in her good blue fall coat (S. King, 2008: 382).

На лавці в добротному блакитному пальті сиділа Луїза Чесс (Кінг Стівен, 2008: 342).

Пермутація в цьому перекладі зумовлена розбіжностями в тема-рематичних відносинах у двох мовах, тобто правилами комунікативного членування речення.

McGovern looked up as he climbed the steps (S. King, 2008: 335).

Коли Ральф піднявся на ганок, Мак-Говерн відірвався від газети (Кінг Стівен, 2008: 302).

Під час перекладу складнопідрядного речення має місце заміна послідовності головного та підрядного речень, що продиктовано стилістичними нормами мови перекладу. Такий підвид транспозиції має порівняно високу частотність. Також перекладач вдається до заміни частин мови та заміни словоформ.

Заміни – найбільш поширений тип перекладацьких трансформацій, який включає заміни різних граматичних одиниць, таких як форми слів, частин мови, членів речення і типів речення. Було проаналізовано 476 випадків використання замін.

Серед замін найбільш частотними є заміни типів речення та частин мови.

Заміни словоформ застосовуються для передачі числа в іменників та граматичного часу і стану у дієслів. Частотність цього типу замін становить 89 випадків. Як показав аналіз тексту вихідної та цільової мов, цей тип замін в основному зумовлений їхніми системними розбіжностями. Це стосується категорії числа в іменників та категорії часу в дієслів в двох мовах. Заміна стану дієслів дуже часто в процесі перекладу супроводжується заміною членів речення, а саме: англійському іменнику відповідає додаток, який стоїть на початку українського речення. Застосування заміни словоформ також значною мірою залежить від контексту та перекладацького рішення.

Так, у наступному реченні заміна англійського іменника в множині українським іменником в однині і пасивного стану активним зумовлена, на наш погляд, лексичним наповненням речення.

By the time he *was finished*, the dishes were done and they had left the kitchen in favor of the living room with its dozens of framed photographs (S. King, 2008: 437).

На той час, коли Ральф *виговорився*, посуд був вимитий і розставлений по місцях, і вони перейшли з кухні у вітальню з безліччю фотографій (Кінг Стівен, 2008: 392).

His *mind was fixed* on Ed Deerpneau again ... and on Solo Tech (S. King, 2008: 372).

Думки його знову *кружляли* навколо Еда Діпно... І Соло-Тек (Кінг Стівен, 2008: 334).

У цьому перекладі має місце два підвиди заміни словоформ – заміна іменника в однині іменником у множині та пасивного стану активним. На наш погляд, ця трансформація зумовлена лексичним змістом речення оригіналу і необхідністю адаптуватись до норм МП. Також перекладач додався до перестановки та відокремлення однорідного додатку в самостійне односкладне речення.

Крім того, були зареєстровані чисельні випадки замін часу в дієслів під час перекладу додаткових підрядних речень, в яких спостерігається правило узгодження часів.

“I thought I was losing my mind”, she said, and then said it again (S. King, 2008: 412).

«Я гадала, що втрачаю розум», – сказала вона, а потім повторила знову (Кінг Стівен, 2008: 369).

Крім заміни теперішнього часу минулим, перекладач також додається до перестановки та заміни типу синтаксичного зв'язку: складнопідрядне безсполучникове речення трансформоване в складнопідрядне сполучникове речення.

Як правило, цей тип заміни зумовлений правилами відповідності граматичних форм у двох мовах та лексичним контекстом речення оригіналу.

Заміни частин мови, як свідчать результати проведеного дослідження, є однією з найчисельніших груп граматичних трансформацій у процесі перекладу з англійської українською мовою (135 випадків), у зв'язку з тим, що вона зумовлена різним вживанням слів і різними нормами сполучуваності у двох мовах. Відсутність якої-небудь конструкції в українській мові, розбіжності у вживанні відповідних форм і конструкцій та лексичні причини потребують застосування заміни частин мови в процесі перекладу. Перекладач використовує різні заміни: прикметник у функції предиката замінюється дієсловом, прикметник – прислівником, прикметник – іменником, іменник – прислівником тощо. Особливо поширеними є заміни займенників оригіналу іменниками в перекладі. В основному має місце заміна займенника “he” іменником “Ralph”, який означає прізвище головного героя. Ми вважаємо, що це зроблено перекладачем заради полегшення сприйняття інформації читачем. Таких випадків у тексті перекладу дуже багато. Також прикметники у складі словосполучення замінювалися прислівниками.

The men with the stretcher went up the walk and into the house *at a smart pace*, but they *did not run*... (S. King, 2008: 304).

Чоловіки з носилками *безшумно* пішли до будинку, але *не бігцем*... (Кінг Стівен, 2008: 274).

Під час перекладу цього речення перекладач використовує дві заміни частин мови: прийменникове словосполучення з прикметником та іменником замінено прислівником, а дієслово замінено іменником. Також має місце перестановка та заміна словоформ: іменник “stretcher” в однині перекладено іменником в множині. Крім цього, перекладач вдається до заміни типу речення: складносурядне речення трансформовано в просте шляхом компресії речення в словосполучення.

Також у деяких випадках прислівник замінено словосполученням іменника з прийменником.

Lachesis was looking *earnestly* at Ralph (S. King, 2008: 784).

Лакесіс *із надією* дивився на Ральфа (Кінг Стівен, 2008: 690).

У цьому перекладі перетворення прислівника в прийменникове словосполучення викликано семантичним наповненням речення оригіналу.

Крім того, є багато випадків заміни англійських віддієслівних іменників українськими дієсловами. На це є низка причин: номінативний характер англійської мови, більш гнучка та багата

дієслівна система російської та української мов за рахунок префіксальних дієслів, необхідність перебудови речення в процесі перекладу заради збереження норм цільової мови.

Ralph let out a *deep, shuddering sigh* (S. King, 2008: 425).

Ральф важко зітхнув (Кінг Стівен, 2008: 381).

Іменник “sigh” трансформоване в дієслово, що спричинило також заміну прикметників “deep”, “shuddering” прислівником із вилученням одного із них у процесі перекладу.

Також були випадки заміни прикметників у предикативній функції дієсловами, тобто предикат стану було замінено предикатом дії з огляду на норми МП та умови контексту:

Her eyes were very *wide* (S. King, 2008: 496).

Зіниці Луїзи розширилися (Кінг Стівен, 2008: 442).

Як показав практичний аналіз, заміни частин мови було використано перекладачем заради досягнення відповідності нормам мови перекладу із збереженням семантики оригіналу.

Заміни типів речення (159 випадків) мають такі різновиди: просте речення ВМ замінюється складним у МП та навпаки; складносурядне трансформується в підрядне та навпаки; головне в підрядне та навпаки; сполучниковий тип зв'язку замінюється безсполучниковим. Крім того, були нечисленні випадки членування та об'єднання речень. Найбільш поширеним видом заміни типів речення є перетворення простого речення оригіналу в складне в перекладі. Під час такої заміни спостерігається декомпресія.

Явище декомпресії має дуже високу частотність у перекладі у зв'язку з особливостями граматичної і лексичної будови мов, а також відмінностями норм і традицій мовлення різними мовами. Як зазначає В. І. Карабан, «декомпресія при перекладі – це збільшення з різних об'єктивних причин обсягу речення цільової мови порівняно з обсягом речення мовою оригіналу» (Карабан, Мейс, 2003: 294). Крім об'єктивного характеру цього граматичного явища, варто підкреслити його суб'єктивну природу, яка проявляється в індивідуальності перекладача, в наявності у нього не тільки відповідних екстралінгвістичних знань, але й творчого мислення.

В. І. Карабан виділяє шість випадків, коли застосовується декомпресія в процесі перекладу з англійської мови на українську.

1. В англійській мові досить часто вживаються конструкції з неособовими формами дієслова (інфінітив, герундій, дієприкметник), одна з них – суб'єктивний інфінітивний (дієприкметни-

ковий) зворот, який не має аналогу в українській мові і вимагає застосування різних граматичних трансформацій у перекладі, які призводять до розширення перекладного тексту. Цей зворот в основному перекладається українською мовою за допомогою складного речення, яке включає в себе просте безособове речення та підрядне речення, яке вводиться сполучником «що». Також об'єктивний інфінітивний зворот перекладається за допомогою підрядного додаткового речення.

2. Переклад англійського дієприкметника I та II в ролі означення або обставини часу чи причини, а також переклад англійського герундія у ролі обставини часу або обставини образу дії, переклад інфінітиву у ролі означення або інших синтаксичних функціях також призводять до застосування декомпресії в процесі передачі цих вихідних одиниць.

3. Досить часто в англійському реченні звороти (словосполучення), які виконують роль обставини часу, додатку або означення, можуть розширюватися в процесі перекладу і переходити в підрядні речення часу, додаткові та означальні.

4. Іноді декомпресія тексту в українській мові, на думку В. І. Карабана, виникає як наслідок передачі англійської присвійної (генетивної) конструкції.

5. П'ятий випадок застосування декомпресії в процесі перекладу пов'язаний, як вважає В. І. Карабан, з перекладом англійських адвербіальних дієслів. Вони вживаються з прислівником, стисліше описують певну ситуацію, а головне, відсутні в лексико-граматичній системі перекладної мови.

6. Останнім типом декомпресії в процесі перекладу з англійської мови українською, на думку дослідника, є перетворення англійського слова на словосполучення, поширення словосполучення. Це пояснюється особливостями сполучуваності слів як в англійській, так і в українській мовах (Карабан, Мейс, 2003).

У текстовому матеріалі розширення структури речення в процесі перекладу в основному спостерігалось в передачі неособових форм дієслова та їх комплексів, які не мають прямих еквівалентів у цільовій мові, тому в процесі їх перекладу перекладачу «доводиться вдаватися до різних видів граматичних і синтаксичних трансформацій» (Коптілов, 2002: 94).

He saw Ed's eyes widen with shock and surprise behind the lenses of his glasses (S. King, 2008: 94).

Мало того – він побачив, як розширюються від несподіванки й подиву очі Еда Діпно (Кінг Стівен, 2008: 82).

Просте речення оригіналу, яке містить інфінітивний комплекс – *Ed's eyes widen with shock and surprise*, – замінено підрядним додатковим реченням згідно з правилами перекладу складного додатку з інфінітивом. Також спостерігається перестановка одиниць оригіналу під час перекладу.

Ralph looked back down in time to see the bald dwarf pull the faded blue bandanna off over the dog's head and then push her down at the base of the tree (S. King, 2008: 421).

Ральф опустил очі саме вчасно, щоб побачити, як карлик зняв вицвілу блакитну хустку з шиї собаки, а потім відіпхнув Розалі (Кінг Стівен, 2008: 378).

Просте поширене речення, яке ускладнено інфінітивом у функції обставини мети та складного додатку, трансформоване у складне речення з двома типами підрядності. Декомпресія в процесі перекладу зумовлена правилами перекладу інфінітиву в різних синтаксичних функціях та його комплексів.

Також мали місце заміни простого речення оригіналу на складносурядне в перекладі.

Крім того, спостерігалась ціла низка замін протилежного характеру, а саме: складнопідрядне або складносурядне речення ВМ було трансформоване в просте в МП. Такий вид замін, навпаки, супроводжувався компресією речення під час перекладу.

Men in blue uniforms came spilling out of them almost before they had stopped (S. King, 2008: 631).

Чоловіки в темно-синій уніформі на ходу вистрибували із салонів (Кінг Стівен, 2008: 560).

Складнопідрядне речення оригіналу в процесі перекладу трансформовано в просте речення шляхом компресії, а саме заміни підрядного речення часу словосполученням – іменник та прийменник. Крім того, іменник множини “uniforms” передано іменником «уніформі» в однині, тобто має місце заміна словоформ. Заміна форми числа іменника в процесі перекладу застосовується як засіб створення оказіонального відповідника. Також перекладач проводить перестановку членів речення. Усі ці перетворення у МП свідчать про комплексний характер трансформацій, які спричинено як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками.

Нечисленні випадки об'єднання та членування речень також були зареєстровані в досліджуваному матеріалі.

The women were about forty feet away, huddled at the corner of the house. Lois was facing them, talking to them, keeping them from going any further (S. King, 2008: 653).

Метрів за десять біля рогу будинку стовпилися жінки, з ними розмовляла Луїза, утримуючи всіх на місці (Кінг Стівен, 2008: 579).

Перекладач об'єднав два прості поширені речення в складносурядне безсполучникове речення. Але, на наш погляд, це перекладацьке рішення є не зовсім вдалим. Якби воно було трансформовано у складнопідрядне означальне «з якими розмовляла», воно більше відповідало би стилістичним нормам української мови. Крім цього, перекладач вдається до перестановки, виходячи з різниці в комунікативному членуванні речення у двох мовах.

He paused on the sidewalk, waited for the police car to swing into the parking lot, then crossed Harris Avenue at the same brisk walk with McGovern trailing anxiously after him at a prudent distance (S. King, 2008: 91).

Він затримався на тротуарі, перечікуючи, доки поліцейська машина в'їде на стоянку, потім таким же швидким, рішучим кроком перетнув Гарріс-авеню. За ним на розумній відстані йшов Мак-Говерн (Кінг Стівен, 2008: 80).

Це просте поширене речення оригіналу ускладнено однорідними дієсловами, які формують паралельні конструкції, та двома комплексами з неособовими формами дієслова – інфінітивним та незалежним дієприкметниковим. У процесі перекладу воно трансформовано в складнопідрядне речення. Причому дієприкметниковий зворот відокремлено в самостійне просте речення, що призводить до членування речення оригіналу. Таке перекладацьке рішення є обґрунтованим, тому що цей комплекс передають підрядним, сурядним або самостійним реченням. Крім того, спостерігається пермутація. Аналіз цього перекладу демонструє використання перекладачем двох граматичних трансформацій – перестановки і заміни типів речення.

Також перекладач активно вдавався до заміни сполучникового (синдетичного) типу зв'язку у ВМ на безсполучниковий (асиндетичний) у МП, виходячи із літературних норм мови перекладу.

Lois's eyes widened a little, and then she nodded. She looked at Pickering, then at Ralph (S. King, 2008: 647).

Очі Луїзи розширилися, вона кивнула, подивилася на Пікерінга, потім перевела погляд на Ральфа (Кінг Стівен, 2008: 573).

Як відомо, англійська мова дає перевагу синдетичному типу зв'язку, у той же час в українській мові домінує асиндетичний тип зв'язку. За рахунок опущення сполучника та додавання «перевела погляд» перекладач здійснює трансформацію

об'єднання двох речень оригіналу в одне складносурядне безсполучникове речення в перекладі. Також спостерігається перестановка під час відтворення англійської присвійної конструкції.

Заміна членів речення використовується перекладачами досить часто, з огляду на розбіжності у типах двох мов і семантичних структур речення, а саме тема-рема-об'єктних відносин. Тема, яка в англійській мові в основному представлена підметом, в українській (російській) мовах може бути виражена додатком, обставиною та іншими членами речення. Заради подолання цих відмінностей перекладач вдається до їх заміни, які своєю чергою викликають також інші перетворення. Заміна членів речення приводить до перебудови синтаксичного устрою речення. Частотність цього типу замін у нашій виборці становила 93 випадки. Найбільш вживаним підвидом заміни членів речення є заміна додатка підметом у процесі перекладу та навпаки.

..., *he was struck by a flash of insight too strong and bright to be questioned or denied* (S. King, 2008: 560).

..., *його* опромінило *внутрішнє розуміння*, *занадто яскраве й виразне*, щоб у ньому можна було сумніватися (Кінг Стівен, 2008: 499).

У процесі перекладу мають місце заміни членів речення: підмет оригіналу трансформовано в додаток (*he – його*), та, навпаки, додаток перетворено на підмет. Крім того, пасивний інфінітив перетворено на підрядне речення, що спричинило заміну типів речення. Усі ці заміни зумовлені від-

мінностями в лексичному та граматичному складі двох мов та необхідністю адаптування перекладу до норм цільової мови.

Висновки. Найбільш частотний тип граматичних трансформацій у цьому перекладі – це заміни, серед яких заміни типів речення та частин мови домінують. Перестановка також має високу частотність, виходячи з розбіжностей у граматичному структуруванні речення в двох мовах.

Дуже велику значущість при виборі варіанту перекладу граматичних одиниць оригіналу має також лексичний зміст речення вихідної мови та необхідність відповідності стилістичним нормам мови перекладу.

Граматичні трансформації спричинені не тільки об'єктивними чинниками, до яких належать розбіжності у будові та типах двох мов, відмінності в синтаксичній та семантичній структурах речення, розбіжності у вживанні відповідних форм і конструкцій, а також суб'єктивними чинниками, а саме: професійною компетентністю перекладача, його власним стилем, досвідом, креативністю, перекладацькою інтуїцією тощо.

Аналіз опрацьованого текстового матеріалу підтверджує комплексний характер граматичних трансформацій. Дуже рідко перекладач вдається до одного типу трансформацій. Здебільшого спостерігається комбінаторика кількох типів граматичних трансформацій, що свідчить про складну природу процесу перекладу, який потребує подальшого дослідження заради вдосконалення перекладацьких стратегій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева И. С. Введение в переводоведение : учеб. пособ. Москва : Академия, 2004. 352 с.
2. Алимов В. В. Теория перевода. Перевод в сфере профессиональной коммуникации : учеб. пособ. Москва : Эдиториал УРСС, 2004. 160 с.
3. Бархударов Л. С. Язык и перевод : монография. Москва : Международные отношения, 1975. 240 с.
4. Гутнер М. Д. Пособие по переводу с английского языка на русский общественно-политических текстов : пособие. Москва : Высшая школа, 1982. 158 с.
5. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури : навч. посіб.-довід. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
6. Карабан В. І., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську : навч. посіб.-довід. Вінниця : Нова книга, 2003. 608 с.
7. Комиссаров В. Н. Теория перевода : монография. Москва : Высшая школа, 1990. 253 с.
8. Коптілов В. Теорія і практика перекладу : навч. посіб. Київ : Юніверс, 2002. 280 с.
9. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства : підручник. Вінниця : Нова книга, 2008. 512 с.
10. Левицкая Т. Р., Фитерман А. М. Пособие по переводу с английского языка на русский : учеб. пособ. Москва, 1973. 136 с.
11. Миньяр – Белоручев Р. К. Теория и методы перевода : монография. Москва : Московский лицей, 1996. 298 с.
12. Пиввуева Ю. В., Двойнина Е. В. Пособие по теории перевода (на английском материале) : учеб. пособ. Москва, 2004. 304 с.
13. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика : монография. Москва : Международные отношения, 1974. 216 с.
14. Швейцер А. Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты : монография. Москва : Наука, 1988. 214 с.
15. Roger T. Bell. Translation and Translating: Theory and Practice. London : Longman Group UK Limited, 1997. 298 p.
16. Stephen King. *Insomnia*. London : Hodder & Stoughton, 2008. 904 p.
17. Кінг Стівен. Безсоння : Роман / Пер. з англ. К. Г. Борисенко. Харків : Фоліо, 2008. 793 с.

REFERENCES

1. Alekseeva I. S. Vvedenie v perevodovedenie. [Introduction to Translation Studies]. SPb: Akademiya, 2004. 352 s. [in Russian].
2. Alimov V. V. Teoriya perevoda. Perevod v sfere professional'noj kommunikacii. [Translation theory. Translation in the field of professional communication]. M.: Editorial URSS, 2004. 160 s. [in Russian].
3. Barhudarov L. S. YAzyk i perevod. [Language and translation]. M.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1975. 240 s. [in Russian].
4. Gutner M. D. Posobie po perevodu s anglijskogo yazyka na russkij. [A guide to translating from English into Russian]. M.: Vysshaya shkola, 1982. 158 s. [in Russian].
5. Karaban V. I. Pereklad anglijs'koi naukovoji i tekhnichnoji literaturi. [Translation of English scientific and technical literature]. Vinnicya: Nova kniga, 2004. 576 s. [in Ukrainian].
6. Karaban V. I., Mejs Dzh. Pereklad z ukraïns'koï movi na anglijs'ku. [The translation from the Ukrainian language into English]. Vinnicya: Nova kniga, 2003. 608 s. [in Ukrainian].
7. Komissarov V. N. Teoriya perevoda. [Translation theory]. M.: Vysshaya shkola, 1990. 253 s. [in Russian].
8. Koptilov V. Teoriya i praktika perekladu: Navchal'nij posibnik. [Theory and practice of translation]. K.: YUnivers, 2002. 280 s. [in Ukrainian].
9. Korunec' I. V. Vstup do perekladoznavstva. [Introduction into translation studies]. Vinnicya: Nova kniga, 2008. 512 s. [in Ukrainian].
10. Levickaya T. R., Fiterman A. M. Posobie po perevodu s anglijskogo yazyka na russkij [A guide to translating from English into Russian]. M.: Vysshaya shkola, 1973. 136 s. [in Russian].
11. Min'yar – Beloruchev R. K. Teoriya i metody perevoda. [Theory and methods of translation]. M.: ML, 1996. 232 s. [in Russian].
12. Pivvueva YU. V., Dvojnina E. V. Posobie po teorii perevoda (na anglijskom materiale). [Translation theory textbook (in English)]. M.: Filomatis, 2004. 304 s. [in Russian].
13. Recker YA. I. Teoriya perevoda i perevodcheskaya praktika. [Translation theory and translation practice]. M.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1974. 216 s. [in Russian].
14. SHvejcer A. D. Teoriya perevoda: status, problemy, aspekty. [Translation theory: status, problems, aspects]. M.: Nauka, 1988. 214 s. [in Russian].
15. Roger T. Bell. Translation and Translating: Theory and Practice. Longman Group UK Limited, 1997. 298 p.
16. Stephen King. Insomnia. Hoddler & Stoughton, 2008. 904 p.
17. King Stiven. Bezsonnya: Roman / Per. z angl. K. G. Borisenko. [Bezsonnya: Novel / Per. from eng. K. G. Borisenko]. Harkiv: Folio, 2008. 793 s. [in Ukrainian].